

overfor fremmede og fattige og mere forsigtig med at anvende den lille bandlysning end Luther.

I flere afsnit kommer forf. også ind på den danske kirkeordinans (1537) og den slesvig-holstenske (1542), hvor Bugenhagen havde rådgivende funktion. Der savnes der konkrete anvisninger for forsorgen, som findes i andre kirkeordninger, og forf. antager, at dette skyldes hensyn til lokale traditioner. Under tesen om, at de ringestillede ikke fik det dårligere ved reformationen, inddrager han Troels Dahlerups bevisførelse herfor. Han gør også opmærksom på, at tiggeriet ikke blev afskaffet i Danmark og påpeger andre specielt danske afvigelser fra Bugenhagens andre kirkeordninger. Det er et uhyre grundigt arbejde, hvor forf. med stor omhu viser Bugenhagens særlige profil, hans grundlæggende udgangspunkt i bibeleksegesen, hans originalitet og grundlæggende syn på næstekærligheden i praksis.

Martin Schwarz Lausten

Søren Kierkegaard

Om min Forfatter-Virksomhed. Til Selvprøvelse Samtiden anbefalet. Dette skal siges; saa være det da sagt. Hvad Christus dømmer om officiel Christendom. Øieblikket nr. 1-9. Guds Uforanderlighed. Øieblikket 10. Søren Kierkegaards Skrifter bind 13. Samt K13 Kommentarbeind. Udgivet af Søren Kierkegaard Forskningscenteret. København: Gads Forlag 2009. 418 + 647 s. Samlet pris kr. 525.

Som optakt til den såkaldte kirkekamp, der kulminerede i skriftserien *Øieblikket* 1-10, havde Kierkegaard offentliggjort hele 21 artikler i avisen *Fædrelandet*. Disse avisartikler, der altså går kronologisk forud for *Øieblikket*, udkommer dog først i SKS bind 14, da udgiverne har valgt at samle avisartikler fra hele forfatterskabet og udgive dem to-spaltet for at bevare avisformatet.

Dette bind indledes af det lille skrift *Om min Forfatter-Virksomhed* (1851), hvori det bl.a. hedder, at "Forfatterskabet, *totalt* betragtet, er religiøst fra Først til Sidst". Dernæst følger tre taler, udgivet med titlen *Til Selvprøvelse Samtiden anbefalet* fra samme år. Det er rene perler. I den første findes udredningen om at læse Ny Testamente som et brev fra den elskede, en hjørnestein i Kierkegaards bibelhermeneutik. Her skitseres også afværgeteknikker, hvis man vil undgå Guds Ord – og det er Skriften jo for Kierkegaard. Vover man ikke at være alene med den, så "tag den hellige Skrift, luk din Dør – men tag saa ti Ordbøger, fem og tyve Fortolkninger: saa kan Du læse den lige saa rolig og ugenert som Du læser Adresseavisen." For nu slet ikke at tale om, hvis der er "Udsigt til nye Læsemaader, og maaske ere fem Fortolkere af én Mening, og syv af en anden, og to af en mærkelig Mening, og tre vakkende eller har ingen Mening, og 'jeg selv er ikke ganske enig med mig selv om Meningen af dette Sted, eller, for at sige min Mening, jeg er af samme Mening som de tre vakkende, der ingen Mening har' o.s.v.". Den tredje tale om Ånden, der levendegør, har den hyppigt citerede passage om

kongens kusk. Det meget lille skrift *Dette skal siges; saa være det da sagt* (1855) indleder endelig de ti numre af *Øieblikket*, mellem nr. 7 og nr. 8 afbrudt af talen *Guds uforanderlighed*, igen en perle midt i opmudringen.

For i *Øieblikket's* numre optræder et crescendo af skingre toner, hvorunder Kierkegaard konstruerer sin Det Nye Testaments Christendom og driver sin kirke- og især præste- og bispekritik til en fjendskhed over for dette liv, der i sine ord om børneavlens formastelighed minder om visse oldkirkelige gnostikeres kamp for at standse lidelsen ved at standse formeringen. Kierkegaards Det Nye Testaments Christendom har kun delvis hjemmel i Det Nye Testamente, idet han under konstruktionen suverænt ser bort fra, hvad der også står i denne samling af skrifter.

I kirkekampen trækkes linjer op, der vel er til stede i det tidligere forfatter-skab, men som nu viser, hvad Kierkegaard selv så som konsekvensen af sin forståelse af kristendommen, som han altså heller ikke selv gjorde krav på at leve op til. *Øieblikket* 1-10 tegner også billedet af en kristendom, der er over evne. Man fornemmer, at Kierkegaard her løber linen ud, og det er svært at forestille sig, hvad der skulle være sket, var han ikke død midt i sin kirkekamp. Nogle af de i kommentarerne citerede modindlæg er ikke så urimelige endda.

Kommentarbindet rummer, foruden de for ikke-specialister noget omstændelige tekstregørelser, nemlig også denne gang et væld af gode oplysninger til teksterne. Trykfejl har jeg kun fundet ganske enkelte af (s. 279, 500, 588). Undrer en moderne læser sig over, at forfatteren til Jakobsbrevet uden videre identificeres med apostlen og ikke med Herrens bror, får hun eller han udmærket besked om, at det var en udbredt opfattelse i samtiden; Kierkegaard ejede ligefrem en tysk monografi om spørgsmålet. At tale om Filiperbrevet 2,6-11 som Kristushymnen, som det sker et par gange (fx s. 175), er dog en anakronisme. Der er imidlertid også et sted, hvor jeg ligefrem mangler en forklaring. I *Til Selvprøvelse* hedder det således (s. 86): "Saa kysser han Judas –" At Jesus skulle være den kyssende, er overraskende og uden hjemmel i bibelteksten, og det modsatte fremgår da også af den i kommentaren citerede tekst fra Matt 26,47-50.

Mogens Müller

Peter K. Westergaard

Nietzsche "... fra 1888, som år et..." Et studie i Nietzsches Der Antichrist.
Aalborg: Aalborg Universitetsforlag 2009. 342 s. Kr. 349.

Denne bog tolker Nietzsches sene og kontroversielle værk *Antichrist* ud fra den antagelse at *Antichrist* og *Götzen-Dämmerung* er tvillingeværker og at sidstnævnte er et filosofisk forspil til *Antichrist*. Det er en antagelse, der viser sig at bære rig frugt undervejs i bogens detailanalyse af første hoveddel af *Antichrist* – Nietzsches måske mest fortættede værk.